

MIHAI-BOGDAN MARIAN

Societatea deschisă contra Societății deschise

Societatea românească
între utopie și realitate

Cuprins

Prefață	7
Mulțumiri	13
Cuvânt înainte	15
Introducere	19
I. SOCIETATEA DESCHISĂ, DE LA TEORIE LA REALITATE SOCIALĂ	41
1. Societatea deschisă, Henry Bergson și filosofia din spatele conceptului.....	42
Societăți închise și societăți deschise	42
Societatea deschisă și problema evoluției sociale în viziunea lui Bergson.....	46
2. Karl Popper, Societatea deschisă și dușmanii ei	51
Metamorfozele societății deschise de la Bergson la Popper	51
Caracteristicile societății deschise în viziunea lui Popper	55
3. George Soros, Societatea deschisă de la construct la construcție socială.....	59
Începuturile.....	59
Asumarea deschiderii societăților închise.....	61
4. Societatea deschisă, o provocare de ordin conceptual și mai mult decât atât	68
Valențele multiple ale unui concept devenit realitate socială.....	68

Câteva cuvinte despre criticile aduse promovării societății deschise în lume	78
Capcanele și oportunitățile societății deschise	84
5. Concluzii	90
II. SOCIETATEA DESCHISĂ ȘI REDUNDANȚELE SOCIETĂȚII ÎNCHISE ÎN POSTMODERNITATE	99
1. Consecințele istoriei: colonialismul, migrația și amestecul populațiilor	100
Societatea deschisă și colonialismul	100
De la comerțul cu sclavi, la migrația forței de muncă	105
Amestecul populațiilor	108
2. Societatea pluralistă și multiculturalismul.....	113
De la asimilaționism și segregaționism, la pluralism și multiculturalism	113
Societatea deschisă, democrația liberală și diversitatea culturală	115
Societatea pluralistă.....	117
Multiculturalismul	122
3. Clivajele geopolitice, mediul internațional de conflict și problema realității de război.....	128
Un ritm tot mai accelerat al schimbărilor globale	128
Clivajele asociate axei Occident - Orient.....	133
Clivajele asociate axei Nord - Sud	138
4. Construirea realității sociale și problema instituțiilor în paradigma societății deschise	142
Societățile ca realități construite.....	142
Natura umană și instituția familiei	145
Instituționalizarea ordinii sociopolitice de ansamblu și raporturile public-privat	152

Formele de închidere socială asociată matricelor socio-economice	159
Problema devianților de la norma societății deschise, contextul de război și „instituțiile totale”	162
5. Societatea deschisă împotriva societății deschise	169
Componenta ideologică	169
Componenta militant-agresivă	178
Realitatea socială modelată de societatea deschisă	181
6. Concluzii	185
III. STUDIU DE CAZ: SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ, ÎNTRE SOCIETATEA ÎNCHISĂ ȘI SOCIETATEA DESCHISĂ.....	
1. Introducere	192
2. Profilul cultural al societății românești, între societatea închisă și societatea deschisă	194
Analiza privind încadrarea profilului cultural al societății românești în paradigma societate închisă – societate deschisă	194
Profilul cultural al societății românești.....	196
Trendul de deschidere a societăților în lume ...	196
3. Societatea românească în tranziția de la profilul societății închise către societatea deschisă	198
România, societatea deschisă și al treilea val de democratizare.....	198
Democrație liberală de tip pluralist și mai mult decât atât.....	201
Schimbarea profilului cultural al societății românești, un model de inginerie socială graduală	203
Resetarea softului mental autohton	208

Către prezent	216
4. Privind dincolo de paradigma societății deschise	219
5. Concluzii	228
ANEXA nr. 1	237
ANEXA nr. 2	251
ANEXA nr. 3	254
ANEXA nr. 4	257
ANEXA nr. 5	285
ANEXA nr. 6	287
BIBLIOGRAFIE ORIENTATIVĂ	289

Introducere

O privire succintă asupra evoluției criteriilor de configurare a societăților umane

Avantajul pe care ni-l oferă perspectiva zilelor noastre asupra parcursului istoric prin care s-a edificat realitatea prezentului ne relevă o serie de mutații majore, care au avut loc în cadrul civilizației umane într-un interval de mai bine de 2000 de ani și care converg în sensul realizării tranziției de la o lume profund etnicizată, către una ce se vrea a fi pur economică.

În acest sens, observăm că la baza coagulării primelor societăți¹ s-a aflat criteriul etnic, aflat în strânsă

¹ Noțiunea de societate provine din cuvintele latine *socius* – asociat, aliat, partener și derivatul acestuia, *societas* – uniune în vederea realizării unui scop comun, parteneriat, desemnând în sens larg o formă de asociere între mai mulți indivizi care au un scop comun. Din acest nucleu al asocierii între indivizi, noțiunea de societate a dezvoltat o multitudine de înțelesuri, astăzi termenul fiind utilizat pentru a desemna practic orice formă de parteneriat sau uniune, de la societăți comerciale și profesionale, până la societăți ale spațiului virtual precum societatea informațională. De asemenea, se vorbește și despre societatea de masă, ca model de parteneriat social generat de industrializare, caracterizat prin uniformizarea rolurilor și diferențelor de clasă, despre societatea internațională, ca formă de parteneriat între națiuni, sau despre societatea globală, în sensul surprinderii interdependențelor din ce în ce mai accentuate dintre viețile oamenilor de pretutindeni. Luând în considerare toate aceste sensuri, menționăm că pe noi ne interesează în demersul nostru cu predilecție acele societăți cu caracter politic, înțelese ca forme de aso-

corelație cu particularitățile mediului natural în care se derula viața indivizilor și comunităților umane. Practic, putem spune că societățile respective s-au configurat în baza și sub influența factorilor de mediu, motiv pentru care au avut o arie de acțiune destul de limitată. Practicile sociale pe care se întemeiau, dezvoltate în principiu ca practici asociate supraviețuirii în cadrul natural, au dat naștere mai departe modelelor culturale. Iar în baza acestora au fost întreprinse, mai târziu, primele expansiuni de tip colonial, care au dat naștere unor societăți cu o anvergură mai largă, pe care s-au constituit primele civilizații. Astfel, întreaga antichitate ni se relevă ca o lume a realităților etnice transpuse în modele culturale, pe baza cărora s-a realizat și justificat coeziunea societăților și s-a dezvoltat structura lor ierarhică. Dar forța expansionistă a culturilor etnice a fost una destul de limitată, tocmai datorită faptului că respectivele modele culturale erau strâns corelate cu factorii de mediu, realitatea creată de om fiind încă insuficient emancipată de sub condiționalitățile realității naturale. Prin urmare, aceste modele culturale nu puteau penetra decât societăți din areale geografice proxime, în care practicile de supraviețuire pe care le propuneau erau sustenabile și viabile, fără a veni în contradicție flagrantă cu practici sociale autohtone, fundamentate într-o altfel de realitate naturală. Emblematică pentru lumea antichității este expansiunea societății romane, a cărei capacitate

ciere realizate între indivizi care trăiesc într-un areal geografic determinat, cu scopul de a administra în comun teritoriul respectiv și resursele aferente, dezvoltând sisteme de organizare sociopolitică ce implică stratificare socială și forme de conducere similare conducerii de stat, care imprimă la nivel individual o conștiință de grup, asumată ca identitate colectivă, în care se regăsește și identitatea personală. (DEX 1998: societate; Marshall 2003: pp.534-538; Giddens 2007: pp. 65, 626; Hobbes 2011: pp.77-85).

de modelare a realității naturale și de generare a unei realități sociale din ce în ce mai independente a fost net superioară celorlalte societăți contemporane ei.

Pe măsură ce realitatea creată de om a evoluat în raport cu realitatea naturală, au apărut anumite constante și convergențe la nivelul practicilor sociale pe arii mult mai extinse decât cele de odinioară, care au ajuns să transcendă barierele culturale de tip etnic, dând naștere unor noi filosofii existențiale, în principiu descărcate de încărcătura etnică. Astfel, evul mediu introduce în scenă un nou criteriu de configurare a societăților, respectiv, pe cel al religiei. În paradigma religioasă, structura societăților și ierarhiile sociale nu ar mai fi trebuit să fie influențate de criteriul precedent, etnic, deoarece religia acționa deja într-un plan mai larg decât etnicitatea, în care își propunea tocmai omogenizarea diferențelor etnice, pentru a susține construcții sociale mai ample. Cu toate acestea, criteriul religios s-a suprapus peste realitățile sociale modelate anterior de etnicitate, care de cele mai multe ori au forțat religia să accepte să preia și să asimileze din practicile sociale ale culturilor etnice. Astfel, până la urmă, cele două criterii ajung să coexiste și să se anime reciproc, iar aria de manifestare religioasă capătă o anvergură mai largă față de cea cultural-etnică, fiind mai flexibilă și perpetuând câte ceva din diferitele obiceiuri culturale edificate anterior. Creștinismul, spre exemplu, ajunge să transcendă astfel dincolo de granițele Imperiului Roman, dar cu prețul unor concesii, schisme și reforme religioase de parcurs, care au făcut ca zona periferică a constructului religios să se modifice continuu pentru a putea asimila elemente externe, căutând însă să-și mențină neatins nucleul cu pretenție de universalitate. Odată cu apariția religiei în prim planul realităților sociopolitice, etnicitatea își

pierde monopolul asupra modelării forțelor sociale și, mai mult decât atât, este exilată undeva în fundal. Ea nu mai poate omologa realități sociale de acum încolo decât cu condiția de a purta pecetea religiei

Sub impactul evoluțiilor tehnologice și științifice care redefinesc complet practicile și realitățile sociale ale unor societăți încă puternic localizate, modernitatea resuscitează întrucâtva etnicitatea, rebranduind-o sub forma naționalismului, dar pentru scurtă vreme și doar pentru a mai fragiliza monopolul religios, ajuns la un anumit grad de saturație, spre a face loc unui concept mai larg. Astfel, sub aceste influențe, din mixul etnicității și religiei, pe scena realităților sociale și politice va apărea până la urmă un nou criteriu de modelare a societăților, respectiv, ideologia, care include și o pronunțată dimensiune economică. Treptat, ea va ajunge să surclaseze atât culturile etnice cât și religia, căpătând o forță de expansiune cu mult mai mare, reușind până la urmă să modeleze o realitate sociopolitică globală, structurată în două mari sfere de influență ideologică. Cu toate acestea, la fel ca și în trecut, noua realitate vine și se suprapune peste realitățile anterioare. Mai mult decât atât, se alimentează din ele, asimilează caracteristici de descendență arhaică și le perpetuează într-o altă formă printr-un nou construct de realitate socială. Așadar, chiar dacă perenitatea unor obiceiuri de descendență etnică reușește să transcende până în modernitate, ea nu mai are forța necesară pentru a fundamenta de una singură realitățile sociopolitice, care de acum se văd intrate sub spectrul ideologiilor.

Odată ce a pășit pe scenă, ideologia va constitui o adevărată trambulină pentru afirmarea criteriului eficienței economice ca principal reper în constituirea unei noi realități sociale, una care marchează intrarea

umanității în postmodernitate. Noul criteriu, spre deosebire de precedentele, care datorau foarte mult subiectivismului percepției umane asupra realității înconjurătoare, s-a voit a fi edificat ca un criteriu caracterizat de obiectivitate, cu o existență independentă de lumea interioară a indivizilor. Astfel, dacă etnicitatea, credința religioasă sau opțiunea ideologică ajungeau să se confunde cu straturile profunde ale ființei indivizilor, bunăstarea economică, ca expresie a eficienței economice, este ceva care are o existență exterioră în raport cu realitatea interioară a omului, iar legătura dintre ea și individ are un caracter efemer, nemaifiind una indisolubilă. Prin urmare, criteriul eficienței economice se definește ca unul desubiectivizat și cu un puternic caracter rațional, care rezidă în faptul că el se edifică într-un mod presupus obiectiv tocmai prin interacțiunea dintre diferitele subiectivități individuale sau colective.

Așadar, criteriul de modelare a realităților sociale însușit de postmodernitate diferă în mod fundamental de cele care au animat viața societăților în epocile anterioare. Mai mult decât atât, criteriul eficienței economice, prin faptul că asumă modelarea unei realități sociale obiective, purcede practic la destructurarea tuturor criteriilor anterioare marcate de subiectivism, fie ele etnice, religioase sau ideologice, căutând să împiedice perpetuarea lor. Prin aceasta și postmodernitatea ajunge să se întemeieze pe o filosofie socială fundamental diferită față de cea a epocilor trecute, respectiv, pe o filosofie a destructurării formelor și fondurilor edificate în trecut, propunând în schimb un model de societate deschisă. Astfel, dacă construirea societăților trecutului s-a întemeiat pe caracteristicile și opțiunile emenate de la o majoritate de indivizi, fie ea etnică, religioasă sau ideologică, în societățile postmodernității rolul principal pare

4. Construirea realității sociale și problema instituțiilor în paradigma societății deschise

Societățile ca realități construite

Societățile, prin definiție, reprezintă realități construite de către om împreună cu semenii săi în mijlocul realității naturale, nu numai prin acțiune fizică, ci și prin puterea minții. În acest sens, orice realitate socială concretă și palpabilă reprezintă rezultatul, mai mult sau mai puțin fidel, al unei realități ce a fost proiectată mai întâi în plan psihologic, a fost confruntată direct sau indirect cu alte proiecții concurente de același fel, precum și cu planul realității concrete și, abia apoi, a ajuns să se edifice ca și construcție socială în care se reflectă până la urmă un anumit tip de compromis. Astfel, fiecare construcție socială, deși se configurează în mod vizual prin repere fizice palpabile, se întemeiază în același timp pe reperele de ordin psihologic și moral cu care rezonează și la care achiesează într-o formă sau alta toți cei care participă la viața socială (Berger și Luckmann 2008; Schutz 1967).

Pe cale de consecință, practica vieții în societate ridică o nevoie de reglementare publică a reperelor societății, fie ele fizice ori morale, în funcție de care participanții la viața socială să își poată orienta conduita și comportamentele, sens în care, aceștia în interacțiunile

reciproce recurg până la urmă la o anumită standardizare a relațiilor și reperelor, ce face posibilă asumarea societății de către individ. Mai mult decât atât, respectiva standardizare, chiar dacă în timp este susceptibilă a suferi ajustări și transformări, face posibilă transmiterea matricei sociale de ansamblu de la o generație la alta. De asemenea, din aceleași considerente pe care se întemeiază însăși coerența vieții într-o societate dată, se impune și exercitarea unui anumit control al societății asupra comportamentelor membrilor ce o compun, precum și forme de sancționare, izolare sau chiar excludere a celor care deviază de la norma asumată public (Berger și Luckmann 2008). În acest fel, urmând regula standardizării, iau naștere mai întâi obiceiurile, iar mai apoi instituțiile, prin care se realizează formalizarea obiceiurilor prin care viața în societate ajunge în cele din urmă să fie reglementată de o manieră presupus obiectivă, definită și garantată prin norma juridică. Așadar, omul construiește societatea iar, mai departe, societatea îl modelează și îl transformă pe om, impunându-i permanent să se raporteze la o serie de referențiale comune ce au fost asumate de membrii societății, prin aceasta obligându-l practic să se uniformizeze trendului aprobat și adoptat de societate (Schutz 1967; Durkheim 1995; Berger și Luckmann 2008).

Toate aceste repere și referențiale ale vieții sociale, despre care am vorbit în cele ce preced, oricât de restrictive sau laxe ar fi ele, până la urmă nu reprezintă însă altceva decât borne, fizice ori psihice, formalizate ca instituții, ale unor modalități de închidere socială în tipare și categorii standardizate, care ordonează și orientează viața indivizilor în societate. Prin urmare, orice formă de societate implică atât modalități de reglementare a raporturilor sociale, cât și mijloace de control social,

statuate sub forma instituțiilor care reglementează atât norma de conduită, cât și modul de sancționare al devierii de la norma respectivă, fără acestea neputând exista.

Spre deosebire de modelele de societate cărora li se opune, conceptul de societate deschisă vine și propune instituții flexibile, care trebuie să se echilibreze reciproc, și un control social relaxat, ce ar trebui să se compenseze printr-un spirit civic extrem de dezvoltat, construit pe valori obiective și universaliste, la care să participe majoritatea covârșitoare a participanților la viața socială. Prin raportare la realitățile zilei, propunerea societății deschise este susținută și de inovațiile tehnologice în materie de telecomunicații, precum și de control și coordonare ale acestora, care fac posibilă exercitarea unor forme de control social ce nu erau posibile în epocile trecute, mult mai eficiente și, în același timp, mult mai puțin evidente și stânjenitoare pentru individul care nu deviază de la norma generală. Dar, de la ce ne propune societatea deschisă și până la realitatea concretă există un drum întortocheat și complex, iar sintagma *instituții flexibile* pe care și-o ia ca reper societatea deschisă, dincolo de natura sa abstractă și ambiguă, care lasă o mare libertate de acțiune și speculație⁸³, în planul realității concrete se lovește până la urmă de niște limite la fel de concrete, asupra cărora ne vom opri în cele ce urmează, cu mențiunea că nu pretindem a le fi identificat decât pe câteva dintre cele mai importante.

⁸³ Caracteristică a societății deschise care rezonează profund cu dreptul de inspirație anglo-saxonă, common law, ce se definește în principal prin reglementarea strictă a interdicțiilor, dincolo de care este permisă o largă libertate de mișcare și acțiune. Totodată, această caracteristică contrastează profund cu dreptul de inspirație latină, a cărui marcă este dată de un exces de reglementare care privește toate aspectele vieții.

Natura umană și instituția familiei

În principiu, standardizarea pe care se fundamentează construirea realității sociale presupune o obiectivare a reperelor care rezultă din intersectarea tuturor perspectivelor subiective, aducându-le pe acestea la un numitor comun. În realitate, obiectivarea și formalizarea reperelor sociale ca instituții ce stabilesc standarde de viață nu se realizează mai niciodată printr-un echilibru de natură obiectivă între diferitele perspective subiective ci, mai degrabă, prin atingerea unui compromis prin care perspectivele subiective care dovedesc o forță mai mare în a se coagula și impune în plan social și le subordonează pe celelalte, acaparând procesul de configurare a ceea ce se definește ca fiind sfera publică. Astfel, oricât de obiectivă și echilibrată ar pretinde că este o societate, în fapt ea nu reprezintă decât o construcție socială al cărei grad de subiectivism este reflectat de natura compromisului, mai mare sau mai mic, realizat între subiectivitățile din a căror intersectare a luat naștere. Iar forțele care animă atât coagularea, cât și concurența între diferitele perspective subiective pot fi raționale ori de natură afectivă, constituirea realității sociale fiind de fapt un mix în care forțele raționale și cele afective se întrepătrund, oglindind până la urmă însăși natura umană caracterizată prin rațiune, dar și prin simțire deopotrivă.

După cum am văzut, conceptul de societate deschisă alege să se definească prin opoziție cu ideea modelării realității sociale prin forțe de natură afectivă, deoarece consideră că acest lucru favorizează apariția și manifestarea unui tip de subiectivism capabil a polariza și menține fluxurile sociale în mod inechitabil doar în avantajul unora, generând până la urmă o închidere socială și o stagnare în evoluția societății, ce nu ar mai putea fi

depășite decât printr-o răsturnare completă a planului social. Or, tocmai acest gen de răsturnări complete ale ordinii sociale, de tip *revoluție totală*, caută societatea deschisă să le evite, sens în care teoria societății deschise ajunge să combată cu putere modelele sociale care favorizează apariția și manifestarea forțelor afective ca vector principal de construire a realității sociale.

De-a lungul timpului, acest tip de subiectivism, căruia astăzi i se opune societatea deschisă, s-a concretizat în perspective și abordări ideologice, religioase sau etnice. Acestea s-au intersectat, de cele mai multe ori violent, unele cu altele în disputa pentru definirea ori, după caz, acapararea și redefinirea unor spații publice, care pe parcursul secolelor au ajuns să se intersecteze la rândul lor unele cu celelalte, dând naștere unor noi spații publice, de fiecare dată cu o anvergură din ce în ce mai mare, până astăzi când putem vorbi chiar de un spațiu public global. Dacă despre ideologii și religii putem spune că au dat naștere unor comunități imaginate⁸⁴ la nivelul cărora a fost posibilă apariția și manifestarea unor legături de tip afectiv similare cu cele din rândul comunităților naturale, care în planul identității de grup îi determină pe indivizi să se coaguleze în grupuri distincte și să se raporteze unii față de ceilalți în principal prin referire la comunitățile de apartenență, în termeni de noi și ei, despre etnicitate putem afirma că ajunge să se identifice cu însăși ideea de comunitate naturală.

Astfel, urmărind înlăturarea terenului de manifestare a forțelor afective dincolo de ideologii și religii, societatea deschisă găsește ca ultime redute ale acestui

⁸⁴ Despre noțiunea de *comunități imaginate* a se vedea pe larg Benedict Anderson (2000) *Comunități imaginate: reflecții asupra originii și răspândirii naționalismului*, Ed. Integral, București.